

Hrvatski velikani 19. st. na primjeru bana Josipa Jelačića

Naziv relevantnog dokumenta po kojemu se izvodi nastava: Kurikulum nastavnoga predmeta povijesti (2019.)

Nastavna cjelina/tema: Hrvatske zemlje u kontekstu političkih ideologija i koncepcija preustroja Habsburške Monarhije

6 sati ukupno : 1 i 2.sat uvod u temu i obrada sadržaja, 3. i 4.sat terenska nastava 5. i 6. sat zaključni dio (vrednovanje rezultata)

Ključno pitanje: Kako je spomenik banu Jelačiću utjecao na proces nacionalne integracije i društvenu modernizaciju
- Zašto je podizan i rušen spomenik banu Jelačiću?

ISHODI UČENJA:

Učenici će:

1. objasniti što je utjecalo na izbor mjesta i način komemoriranja bana Jelačića u Zagrebu
2. opisati promjene u sjećanju na bana Jelačića
3. procijeniti u kojoj je mjeri spomenik bana Jelačića utjecao na nacionalnu integraciju i društvenu integraciju Hrvatske

Uvodni dio i najava teme:

Nastavnica postavlja pitanje na ploči: Zašto je ban Josip Jelačić hrvatski velikan?

Nastavnica pojašnjava termin velikana u povijesti, termin koji se pojavio u 18.st.

Figura velikana određuje se zaslugama pojedinca za važne promjene u povijesti kao i njegovim djelovanjem na opću korist zajednice.

U odgovoru na uvodno pitanje zašto je Jelačić zaslužio titulu velikana očekuje se da učenici na temelju prethodnog znanja o hrvatskom nacionalnom pokretu 19.st. navedu i zapisuju na ploči o ulozi bana Jelačića u događajima Hrvatskog nacionalnog pokreta i revolucije 1848-1849. Očekivani odgovori su npr. suradnja baruna Jelačića s Narodnom strankom tijekom Hrvatskog narodnog preporoda, odluka velike narodne skupštine Narodne stranke u Zagrebu 1848. o postavljanju Jelačića za hrvatskog bana, izbor krajiškog pukovnika Josipa Jelačića za hrvatskog bana od strane bečkog dvora, Jelačićeva odluka o ukidanju kmetstva u Hrvatskoj banskim pismom, odluka o prekidu odnosa s Ugarskom kao i osnutku prve hrvatske samostalne vlade i sazivanju prvog građanskog Hrvatskog sabora. Također i pripajanje Međimurja banskoj vlasti.

Josip Jelačić još za života, a naročito nakon smrti percipiran je u hrvatskoj javnosti kao nositelj hrvatskih nacionalnih interesa. Ban koji je simbol otpora mađarizaciji, ban koji je ugušio revoluciju u Mađarskoj, ban koji je ukinuo kmetstvo u Hrvatskoj.

Nastavnica postavlja zatim pitanje Kako se javnost može sjećati svojih velikana?

Očekivani odgovori su: imenom ulice, trga ili grada, uređenjem monumentalne grobnice, kipovima, knjigama o njegovima djelima, pjesmama.

Izbor povijesnih događaja i istaknutih pojedinaca koje će javnost pamtili kao i interpretacija njihove uloge u povijesti, predmet je istraživanja kulture sjećanja, znanstvene discipline koja se razvija od kraja 20.st.

Nastavnica najavljuje temu Hrvatski velikani 19.st. na primjeru bana Jelačića tijekom koje će učenici razmotriti na koje je načine interpretirana uloga bana Jelačića tijekom 19. i 20.st. Učenici će raditi na unaprijed priređenim pisanim materijalima, te na temelju terenskog rada rješavati zadatke na radnom listiću.

Obrada teme i analiza izvora

Prema djelu Jelačićeva suvremenika i biografa baruna Josipa Neustadtera, Jelačić je još za života u očima javnosti imao istaknutu nacionalnu ulogu, a njegova je popularnost dosegla vrhunac tijekom revolucionarnih događaja 1848.godine. U lipnju 1848. zagrebački trg Harmica preimenovan je u Trg bana Jelačića. Tijekom sljedećih godina percepcija Jelačića u hrvatskoj javnosti je varirala, od narodnog bana koji je ovlastima i titulama koje je dobio od bečkog dvora sjedinio hrvatske zemlje do negativnih ocjena u vrijeme kada je do tada narodni ban, vojno bio podređen austrijskim generalima Windischgratzu i Radetzkyju sudjelovao u gušenju mađarske revolucije, te zatim upravne i političke podređenosti u vrijeme proglašenja Oktroiranog ustava 1849. godine i neapsolutizma u Hrvatskoj.

Prijedlog o podizanju spomenika banu Jelačiću iznio je još 1849. godine hrvatski političar iz Narodne stranke Andrija Torkvat Brlić, no tek 1853. prijedlog je prerastao u inicijativu zagrebačkog gradonačelnika Ivana Kamaufa. Sljedeće godine osnovan je i Odbor za podizanje spomenika banu Jelačiću. Prema sačuvanom zapisu gradonačelnik Zagreba objavio je kako je potrebno podignuti spomenik banu za sve banove zasluge hrvatskom narodu, te je određena početna svota i naručena izrada modela od poznatog austrijskog kipara Antona Dominika Fernkorna. Natječaj za izradu spomenika banu Jelačiću nije bio javno raspisan, niti je bio objavljen u novinama. Akcija sakupljanja novca počela je nakon Jelačićeve smrti 1859.godine. Iako su donacije stizale iz svih krajeva Hrvatske i iz raličitih društvenih slojeva, skupljanje novčanih sredstava za spomenik teklo je sporo i teško. Nastavnica će projicirati na powerpoint prezentaciji slike Fernkornovih kipova nadvojvodi Karlu u Beču i bana Jelačića u Zagrebu. Od učenika se očekuje da komentiraju sličnosti i razlike tih Fernkornovih djela. Učenicima će zatim podijeliti tekstove izvora s pitanjima na koje trebaju odgovoriti u svoje bilježnice.

Rad na izvorima:

IZVOR 1.

Iz korespondencije Ignjata A.Brlića 1850.godine.

“Nezadovoljstvo je veliko posvuda u našoj domovini. Ban je doduše još štovan i velelipno sa svojom mladom suprugom u Zagrebu i po svuda dočekan jer se narod nikako ne može uvjeriti da je on kriv za izdaju, nego građanstvo psuje kao što pravo ima... bana mi je vrlo žao, on je isto onako prevaren kao što mu je i njegov narod. A da je on Bog zna šta radio, stvar tu, na koju su Austrijanci uzjašili ne bi nikako mogao promijeniti..” V.Švogler, str.261

Pitanja za obradu izvora:

- 1.Koji se razlozi nepopularnosti bana Jelačića navode u izvoru?
- 2.Kako autor izvora ocjenjuje ulogu Jelačića u događajima ?
- 3.Na temelju poznavanja povijesnih činjenica navedi dva argumenta za navedenu ocjenu autora izvora s obzirom na vrijeme kada je nastao izvor.

IZVOR 2.

Iz lista Pozor od 6.12.1860.

“Da se sastavi i svietlom banu za potpis podnese na sve žitelje austrijske carevine, da se za podignuće spomenika i proslavljenje neumrloga imena Jelačića bana doborvoljnimi prilozima. Sastavljenje toga poziva preuzme na obću želju odbora gospodin Ljudevit Vukotinović.

Da se spomenik podigne u Zagrebu na trgu Jelačića bana, izliven od miedi,na podnožju iz domaćega granita predstavljajući slavnoga pokojnika jašućeg u narodnom odielu.

Da se za podignutje osnove u dogovorenom obliku razpiše natječaj do 31.svibnja 1861...

Da se umoli visočanstvo .carsko i kraljevsko namiesništvo da odboru priobći sve spise na prijašnja sakupljanja za spomenik ovaj odnoseći se.

Odredjuje se da se o dielovanju odbora i novčanom stanju občinstvu putem novinah vazda izviesće poda”I. Srša, ,str.120-121

Pitanja za obradu izvora:

1. Zašto se podiže spomenik bana Jelačića na zagrebačkom trgu godine
2. Koji je prema tekstu izvora bio izravan povod za odluku o podizanju spomenika banu Jelačiću?
3. Na temelju podatka iz izvora odgovori za kojeg je bana pokrenuto sakupljanje priloga za podizanje spomenika dobilo na značaju?

IZVOR 3

Iz Narodnih novina iz svibnja 1861. god.

“Priobćuje se nadalje p.n. občinstvu da je model za spomenik Jelačića bana kod kipara Antuna pl. Fernkorna u Beču već naručen, te da će biti izveden velelepno nalik spomeniku nadvojvode Dragutina (Karla) u Beču..” I.Srša, str. 121

IZVOR 4

Iz Narodnih novina iz studenog 1862. god.

“...Mislilo se da je već spomenik u kalupu, da se skoro otkrije, a kad evo njegov majstor iz Beča piše, da odstupa od ugovora što ga bijaše sklopio s odborom ad hoc. G. Fernkorn veli, da mu ga je po ugovoru teško izraditi van na golemu svoju štetu, te ili neka odbor odustane od toga da bi ban jašio na konju koji bi stajao na jednoj nozi a sa ostalim trima bio u poletu ili jer mu glede težine veoma teško učiniti i uz mnogo veći trošak ili da on odustaje od ugovora ako odbor ne pristaje, da bi ban jašio na konju koji bi posljednim nogama stajao na podnožju. Odbor dakako neodstupa od medjusobno potpisanog ugovora i opunomoći presv.g. Vukotinovića svoga predsjednika da se s majstorom naredi na korist odbora. Za podnožje uzeti će se tverdi kamen što ga je u našoj Moslavini kod Jelenske dao izbiti g. Vukotinović i poslao Beč, da vide, bude li dobar.” I.Srša, str.124

Pitanja za obradu izvora:

1. Što na temelju tekstova izvora br. 3 i br.4 doznajemo o prvotnoj ideji izgleda kipa bana Jelačića?
2. Koji su razlozi odustajanja od prve ideje izgleda kipa?
3. Usporedi Fernkornov spomenik nadvojvodi Karlu u Beču sa spomenikom banu Jelačiću u Zagrebu. Navedi što je slično a u čemu se razlikuju?
4. Koji su razlozi za promjene u izgledu kipa bana Jelačića?
5. Komentirajte je li na razloge odustajanja od prve ideje mogla utjecati i usporedba političkog značaja predstavnika kuće Habsburg i hrvatskog bana?

IZVOR 5

Iz Narodnih novina iz lipnja 1866.

“...bitno se od spomenika nadvojvode Karla i principa Eugena razlikuje... udara kod spomenika Jelačića bana ponajprije trenutak umierena spokojstva u oči...I konj koraca lahko i slobodno, samo nam se čini da mahanje glavom nije sasvim sretno izraženo..” I.Srša, str.131-132

Pitanja za obradu izvora:

1. Koje se razlike u izgledu kipova naglašavaju u novinskom tekstu?
2. Usporedi kip nadvojvode Karla u Beču i kip bana Jelačića te navedi sličnosti i razlike.

Više je čimbenika utjecalo na projekt postavljanja spomenika banu Jelačiću. Na temelju ugovora koji su sklopili Odbor za podizanje spomenika i kipar Fernkorn poznato je da je Fernkorn izradio skice i gipsani model spomenika kao i da je bio odgovoran za lijevanje i postavljanje kipa s postamentom. Iz tadašnjih novinskih izvještaja može se zaključiti kako su vođene rasprave o smještaju i smjeru u kojem bi spomenik na Trgu trebao stajati. Poznato je također, kako je sam Fernkorn je sugerirao smjer u kojem će spomenik stajati kako bi bio okrenut prema sjeveru odnosno prema življenju i važnijem dijelu grada (Kaptolu i Gradecu). Naime, tek od druge polovice 19.st. započeo je značajniji razvoj i širenje grada prema jugu.

Ipak, u javnosti pojavile su se ubrzo različite interpretacije izgleda i položaja banova kipa. Usmjerenost banove sablje prema sjeveru tumačena je u skladu s političkim zbivanjima. Sablja usmjerena prema Mađarskoj i konj koji je prikazan u laganom kasu interpretiran je kao kaskanje odnosno zaostajanje hrvatske politike. Ban je prikazan u odori koju je nosio prilikom svečanosti uvođenja u bansku čast 1848. godine.

Bolest kipara kao i nedostatak prikupljenog novca usporavalo je i otežalo izradu spomenika.

Spomenik je bio završen u lipnju 1866, te je tri mjeseca bio javno izložen u Beču prije nego što je dopremljen u Zagreb. Svečano otvaranje postavljenog spomenika održano je 16. (17.?) prosinca 1866. godine, u prisutnosti službenog izaslanstva cara i kralja Franje Josipa I, bana Šokčevića, zastupnika Hrvatskog sabora i okupljenog mnoštva. Nakon Drugog svjetskog rata i uspostave komunističke vlasti spomenik bana Jelačića ponovno je politiziran. Godine 1946. ime Trga bana Josipa Jelačića promijenjeno je u Trg Republike, a 1947. spomenik je prvo sakriven u drveni oklop, a zatim u tajnosti tijekom noći 25/26.7.1947. i uklonjen. Zanimljivo je kako je nakon uklanjanja Jelačićeva kipa u srpnju 1947, te iste godine u listopadu postavljen spomenik kralju Tomislavu na današnjem Tomislavovu trgu. Dijelovi razrezanog spomenika bana Jelačića pohranjeni su u Gliptoteci HAZU sve do 1991, te je glavni zagrebački trg bio je do 1975. godine parkiralište za automobile, a odsustvo kipa postaje simbolična praznina.

IZVOR 6

“Trg Republike postalo je ime glavnoga zagrebačkog trga 1946. godine kada je pod utjecajem marksističkog tumačenja zaključeno da lik bana Jelačića koji je gušio mađarski revoluciju 1848. v nije adekvatna figura za glavni trg glavnoga grada socijalističke republike. Konjanička je skulptura uklonjena, a velika javna površina ostala je prazna... Nakon što je konjanička skulptura uklonjena, ostala je praznina; velika ploha glavnog trga ostala je lišena jedne ikone koju nije zamijenila druga. Ikone čine vidljivima određene prostorne strukture i društveno-političke sile koje ih proizvode, no otkriva li i odsustvo ikone te strukture i sile? Uklanjanje skulpture uistinu potvrđuje njenu funkciju ikone; vizualnog supstituta za složenu cjelinu koji većina ljudi što dijele zajednički vizualni rječnik lako prepoznaje. Jednako su tako tu ikoničnost prepoznali i oni kojima se nije sviđala, pa su njezinim uklanjanjem željeli ukloniti i simbolički snagu koju ona predstavlja.” I, Podnar, Zagrebački trgovi kao urbani identitetski sustavi, str. 361-362

Pitanja za obradu izvora:

1. Koje razloge uklanjanja spomenika bana Jelačića naglašava autor teksta?
2. Koji su mogući razlozi zašto na Trg nije postavljen drugi spomenik koji bi odgovorao komunističkim vlastima?

Glavni zagrebački trg preuređen je u vrijeme priprema za veliku sportsku manifestaciju u Zagrebu, Univerzijada 1987, kada je na Trg vraćen Manduševac, no ne i spomeni banu Jelačiću.

Ponovno 1990-ih Jelačićev kip postao je simbol domoljublja. Kip je vraćen te postavljen na obnovljenom Trgu na isto mjesto, ali ovaj put sa sabljom okrenutom prema jugu. Iste godine ponovno je promijenjeno je i ime trga iz Trg Republike u Trg bana Josipa Jelačića. Koji su razlozi vraćanja spomenika bana Jelačića?

<https://www.youtube.com/watch?v=Y-mIaGOFTGg>

<https://www.youtube.com/watch?v=RQV0CRbqb34>

Učenici na temelju video isječaka odgovoraju na pitanja.

1. Kada je vraćen spomenik bana Jelačića na glavni zagrebački trg?
2. Opiši na kojem dijelu Trga je smješten i u kojem smjeru?
3. Koje razloge za postavljanje kipa naglašava hrvatski predsjednik Franjo Tuđman?

Terenska nastava: Trg bana Jelačića u Zagrebu i Novi dvori Zaprešićki u Zaprešiću

Učenici rade na zadatcima radnih listića.

Pitanja analize spomenika bana Jelačića

PRVA GRUPA

1. Opiši smještaj spomenika u prostoru (naTrgu).
2. Od kojeg je materijala spomenik izrađen?
3. Koji tip spomenika je spomenik bana Jelačića (kip ili reljef) ?
4. Od kojih se dijelova sastoji spomenik?
5. Što je prikazano na površini postamenta spomenika?
6. Od kojeg je materijala izrađen kip?
7. Opiši proporcije spomenika.
8. Opiši odnos između mase i prostora (zaobljena masa, linearno stanjena masa, ravna stanjena masa, konkavna konveksna masa)

DRUGA GRUPA

1. Kako je ban prikazan? Opiši odjeću, opremu i držanje i položaj tijela konjanika, te opremu konja.
2. Na koji je način naglašena Jelačićeva vojna uloga u povijesti, a na koji je način prikazana nacionalna pripadnost?
3. Na koji način je postignut dinamičan izgled kipa, osjećaj gibanja?
4. Fotografiraj spomenik iz 8 kuteva, te pojedine detalje spomenika.
5. Opiši kompoziciju spomenika (otvorena/zatvorena, statična/dinamična, oblik spomenika)
6. Usporedi spomenik s drugim radovima autora i izvedi zaključak o obilježjima njegova stila

Novi dvori zaprešićki krajem 19.st.

Novi dvori su plemićko imanje koje se u u 17.st. bili u vlasništvu Zrinskih, zatim obitelji bogatog trgovca Čkuljin, te obitelji Sermage i Erdody. Novodvorsko imanje Jelačić je sredinom 19.st.kupio od Erdodyja. Jelačić je kupio dvorac koji je u međuvremenu obnovljen u stilu romantičnog historicizma, što je i karakteristika današnjeg izgleda. Učenici rade na zadatcima radnog listića.

Pitanja analize Novih dvora zaprešićkih bana Jelačića

1. Fotografiraj pročelje Novih Dvora zaprešićkih. Usporedi izgled pročelja dvorca s kraja 19.st. s današnjim izgledom, navedi sličnosti i razlike. . <https://hrcak.srce.hr/148732>, pristupljeno 12.7.2023
2. Opiši eksterijer dvorca.
3. Istraži u čijem su vlasništvu dvorac i imanje nakon smrti bana Jelačića.
4. Fotografiraj grobnicu obitelji Jelačić iz više kuteva, te pojedine detalje.
5. Tko je dao izgraditi i tko je i kada projektirao grobnicu Jelačića.
6. Opiši izgled grobnice Jelačića i izdvoji obilježja neogotike.
7. Kako je nastala Zaklada bana Jelačića i s kojom svrhom ?
8. Pretpostavi razloge zbog kojih je ustaški poglavnik Ante Pavelić tijekom Drugog svjetskog rata zaposjeo dvorac i pretvorio ga u svoju rezidenciju.
9. Procijeni stanje u kojem se danas nalaze Novi dvori zaprešićki.

Završna etapa u učionici

Učenici rade na izvorima.

IZVOR 7

Stjepan Gorupić, hrvatski pedagog i pisac, 1938.godine

“Jelačić. When word spread through the village that so-and-so ...was taking hay to Zagreb. I would immediately think: how lovely it would be if they took me with them...And then after such a long and pleasant ride, there you

were in Zagreb, in front of Ban Jelačić, seated on his horse with his sword pointing in the direction of the Hungarians. The fact that he was pointing with his sword towards Hungarians -that was something that interesting me..”

Lj.Marks, Ban Josip Jelačić in Croatian oral legends: between history and myth, str.8

Rad na izvoru

1. Koji događaj iz djetinjstva opisuje autor izvora?
- 2.Koji se zaključci o važnosti spomenika bana Jelačića mogu donijeti iz rečenice kako je autor vidio bana (umjesto spomenik banu Jelačiću)?
- 3.Kako se objašnjavala usmjerenost banova mača prema sjeveru?

Usmena predaja čuvala je sjećanje na Jelačića i u vrijeme kada je to politika zabranjivala. Usmena predaja predmet su znanstvenih istraživanja kojima je cilj razlučiti stereotipe od izvorima potvrđenih djela. Djela usmene predaje svoje junake kao što je ban Jelačić slavi ističući izuzetne vojne vještine, ili odanost narodu i nacionalnim ciljevima. Ta djela su usmena književna djela, a ne primarni izvori odnosno vjerodostojni izvori za djelovanje povijesnih osoba. Usmena predaja svjedoči kako se formiralo sjećanje na povijesne osobe.

Ban Jelačić ubrzo nakon smrti postaje dio narodne predaje koja ga je zazivala u vrijeme kriznih događaja. Poziv “ustani bane” pojavio se već 1867.godine u pjesmi Ognjeslava Utješinovića Ostrožinskog u pjesmi “Uskrsnuće bana Jelačića”. Pjesma je napisana u vrijeme postavljanja spomenika bana Jelačića. Kasnije su nastale brojne nove verzije te pjesme.

Rad na izvoru

IZVOR 8 Pjesma Ustani bane

Rise up

Rise up, Ban, Croatia calls you,
Rise up, Ban, from your crypt.
Rise up, Ban, Croatia awakens you,
Rise up now, let your sword be judge...

The Weeping of the Croatian

Listen here, Ban, Croatia calls you
Rise up from his crypt of yours
A sorrowful Croatian kneels on your grave
Rise up to ease his pain!
Rise up, Joso, your people are calling
Redeem them from these misfortunes!

Rise up, Ban, Croatia Calls You

It was the year nine hundred and three
When a great misfortune befell Croatia
The Hungarian flag was raised by Hedervary
He wants to Hungarianise Croatia by force
Rise up Ban, Croatia calls you
Rise up Ban save your people
Never a Croatian never a hero
As was Jelačić the Ban
But now the black earth covers him
And green grass adorns his grave!”

Lj.Marks, str.16

1. Koje uloga bana Josipa Jelačića istaknuta u tekstu?
2. Zašto u vrijeme bana Hederyarja je naglašen poziv banu Jelačiću?

Pisani odgovori analize izvora i razgovor o ključnom pitanju(Kako je spomenik banu Jelačiću doprinio nacionalnoj integraciji i društvenoj modernizaciji? Zašto je podizan i rušen spomenik banu Jelačiću?)

Nastavnica dijeli listiće s pitanjima: Što sam znao/znala prije rada na temi, što sam naučio/la tijekom rada, što bih htio/htjela dodatno istražiti.

Literatura i izvori:

1. Povijest 21, Hrvatska povijest, Jutarnji list, 2008.
2. Kultura pamćenja i historija, priredile M. Brkljačić i S. Prlenda, Goden marketing-Tehnička knjiga Zagreb, 2006.
3. I. Srša, Spomenik banu Josipu Jelačiću u Zagrebu-KAJ, XLIX, Zagreb 3-4, 2016.
4. V. Švogler, Ban Josip Jelačić i očima svojih suvremenika, Zb.odsjeka povoj.znan.Zavoda pov.druš.znan.HAZU,2013, 247-271.
4. I. Podnar, Zagrebački trgovi kao urbani identitetski sustavi , <https://hrcak.srce.hr/prostor>, pristupljeno 10.7.2023.
5. V. Jakaša Borić i B. Bilušić Dumbović, Novi dvori zaprešički, <https://hrcak.srce.hr/148732>, pristupljeno 12.7.2023.
6. Lj. Marks, Ban Josip Jelačić in Croatian oral legends: between history and myth, <https://hrcak.srce.hr/file/38754>, pristupljeno 12.7.2023.

Prilozi:

Popis priloga (uključujući i priloge koji su sastavni dio prezentacije)

Ilustracije:

1. Fotografija svečanog otvaranja spomenika bana Jelačića, smatra se prvom reportažnom fotografijom u Hrvatskoj https://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Franjo_Pommer_16_1866_spomenik_ban_Jelacic_Zagreb.jpg

2. I. Srša, Spomenik banu Jelačiću u Zagrebu, str.119

Pogled na Trg Bana Josipa Jelačića prije potresa 9.11.1880. (Fototeka HRZ)

Novi dvori zaprešički krajem 19.st. <https://hrcak.srce.hr/148732>, pristupljeno 12.7.2023

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kip_bana_Josipa_Jela%C4%8Di%C4%87a.jpg, pristupljeno 22.8.2023.

Fotografija dvorca s kraja 19. stoljeća, južno glavno pročelje

Novi dvori zaprešićki krajem 19.st. <https://hrcak.srce.hr/148732>, pristupljeno 12.7.2023
VI.B Radni listići

